

Motion till riksdagen 2019/20:3516

av **Linda Westerlund Snecker m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen beslutar att den nya påföljden ungdomsövervakning ska genomföras som en tidsbegränsad lag som ska gälla i tre år från ikraftträdandet.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att lagen ska utvärderas innan den görs permanent och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Personer som inte fyllt 15 år är i Sverige inte straffmyndiga och kan därför inte dömas för brott. Utredningar om barn under 15 år görs enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. När utredningen är klar kan sociala myndigheter fatta beslut om åtgärder, t.ex. olika stöd- och vårdinsatser. En domstol kan dock pröva skuldfrågan genom en s.k. bevistalan när det rör sig om mycket allvarliga brott som exempelvis mord eller grov våldtäkt. En bevistalan får bara ske om det begärs av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare. Om bevistalan begärs får åklagaren väcka sådan om det krävs ur allmän synpunkt. I den bedömningen ska åklagaren bl.a. värdera om bevisningen hade varit tillräcklig för ett motsvarande åtal mot en straffmyndig person. Vid bevistalan tar domstolen ställning till om barnet har begått brottet eller inte, men någon påföljd utdöms inte. Vänsterpartiet anser dock att åklagare ska kunna fatta beslut om att inleda bevistalan på eget initiativ när gärningspersonen är under 15 år. Det är viktigt att brott utreds, inte minst för att bringa klarhet i vad som skett för brottsoffrets skull men även för att unga personer som begått brott ska få nödvändig hjälp att inte fastna i kriminellt beteende. Vänsterpartiet har även fått igenom ett tillkännagivande i riksdagen om att brottsoffret ska ha möjlighet att få målsägandebiträde vid brott som begåtts av barn under 15 år (bet. 2019/20:JuU30).

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare är utformat utifrån att barn och ungdomar som har begått brott i första hand ska hållas utanför Kriminalvården och i stället bli

föremål för insatser inom socialtjänsten. Unga lagöverträdare, dvs. personer upp till 21 år, särbehandlas både när det gäller valet av påföljd och vid straffmätningen. Skälet till detta är främst att unga typiskt sett inte har nått sådan mognad att de bör behandlas som vuxna. Unga lagöverträdare kan också ofta ha särskilda behov av hjälp och stöd för att inte återfalla i brott. Innehållet i ungdomspåföljderna syftar därför till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt brottslighet och att motverka återfall.

Den särbehandling som ska ske vid valet av påföljd innebär att påföljden för lagöverträdare som var under 18 år vid tidpunkten för brottet normalt bestäms till någon av de särskilda ungdomspåföljderna eller till böter. De särskilda ungdomspåföljderna som finns är ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård. Lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för lagföringen kan dömas till ungdomsvård och ungdomstjänst under vissa förutsättningar men det sker sällan. Slutna ungdomsvård får endast dömas ut för brott som begåtts före 18 års ålder. Härutöver kan dock även vuxenpåföljderna vid behov användas.

Unga lagöverträdare är således inte exkluderade från det övriga påföljdssystemet och kan därför även dömas till t.ex. villkorlig dom och skyddstillsyn. För att en person under 21 år ska kunna dömas till fängelse krävs det särskilda skäl och för en person under 18 år synnerliga skäl. Eftersom det finns ett system med särskilda påföljder för unga utgör dock påföljderna i praktiken ett andrahandsalternativ. Har någon begått brott innan han eller hon fyllt 21 år ska dennes ungdom också särskilt beaktas i lindrigare riktning vid straffmätningen.

Om den dömda var under 21 år (men över 15 år) vid gärningstillfället följer det av bestämmelsen i 29 kap. 7 § brottsbalken att en reduktion av straffvärdet alltid ska ske. Det innebär i korthet att det straff som hade kommit ifråga för den unge om hen hade varit vuxen, dvs. över 21 år, sätts ned på ett proportionerligt sätt i förhållande till den unges ålder. Straffnedsättningen minskar ju äldre den unga lagöverträdaren är.

I såväl Påföljdsutredningen (SOU 2012:34) som den kompletterande utredningen Nya ungdomspåföljder (Ds 2017:25) konstateras att det finns behov av fler ungdomspåföljder av olika ingripandegrad, eftersom de befintliga ungdomspåföljderna inte utgör ett heltäckande system. Det innebär att det ibland saknas tillämpliga påföljdsalternativ för unga lagöverträdare, vilket för med sig att påföljden i vissa fall bestäms till en vuxenpåföljd, dvs. skyddstillsyn eller villkorlig dom, eller till böter. Det har även förekommit att en ungdomspåföljd döms ut trots att det egentligen inte utgör ett adekvat påföljdssval.

Det har på senare år höjts röster för att påföljdsreglerna för unga lagöverträdare ska ändras och att straffrabatten för unga i åldern 18–21 år bör minskas och eventuellt avvecklas, i syfte att unga ska bestraffas hårdare. Regeringens utredning av frågan ger dock inget stöd för detta (SOU 2018:85 s. 15). Utredaren konstaterar att det varken finns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare. Vänsterpartiet vänder sig starkt mot att både barn och unga i större utsträckning än vad som redan sker ska behandlas som vuxna i rättsväsendet. Påföljdssystemets åldersgränser och den särreglering som följer av ålder avseende straffmätning och påföljdssval ser ut som de gör av mycket goda skäl. Vänsterpartiet vill särskilt understryka vikten av att den särställning barn har och ska ha inom påföljdssystemet inte får urvattnas. Vi ser däremot behov av nya ungdomspåföljder och är inte främmande för att det införs fler sådana som kan komplettera de redan befintliga. Förutsättningen är givetvis att de påföljder som införs är rättssäkra, särskilt anpassade

för barn och unga och har ett tydligt behandlingsinriktat innehåll. Vi anser även att det återfallsförebyggande arbetet gentemot unga lagöverträdare bör förstärkas.

3 Regeringens förslag

Regeringen föreslår i den aktuella propositionen att det införs en ny påföljd för unga lagöverträdare: ungdomsövervakning. Påföljden ska tillämpas i fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst utgör en tillräckligt ingripande straffrättslig reaktion med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Rätten ska få bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år.

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i en verkställighetsplanering som ska mynna ut i en individuellt utformad verkställighetsplan. Verkställighetsplanen ska alltid innehålla föreskrifter om möten med en koordinator och om inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet samt en föreskrift om förbud mot bruk av narkotika och alkohol samt vissa andra medel och hälsofarliga varor. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska bestå i antingen ett förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som t.ex. ett förbud att vistas på en viss plats eller inom ett visst område. Rörelseinskränkningarna ska kontrolleras med hjälp av elektroniska hjälpmedel. Om den dömda följer verkställighetsplanen på ett godtagbart sätt, ska de rörelseinskränkande inslagen kunna trappas ned. Verkställighetsplanen ska även få reglera frågor om bl.a. den dömdes boende, skolgång eller annan sysselsättning, missbruksbehandling och andra åtgärder som syftar till att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt. Kriminalvården föreslås ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning.

4 Vänsterpartiets ställningstagande

I huvudsak godtar Vänsterpartiet regeringens förslag om ungdomsövervakning trots att vi har vissa frågetecken och invändningar. Några av dessa kommer vi att redogöra för nedan.

4.1 Inskränkningar i rörelsefriheten

Förslaget innebär inskränkningar i rörelsefriheten för den som dömts till ungdomsövervakning. Enligt Brottförebyggande rådet (Brå) finns det ingen forskning som styrker att husarrest med elektronisk bevakning är en lämplig åtgärd för unga med tung brottsproblematik eller att åtgärden bidrar till att bryta det brottsliga beteendet. Brå utesluter dock inte att effekterna av att dömas till frihetsberövande insatser under en kortare tid innebär ännu större nackdelar. Det finns enligt Brå inga utvärderingar som ställt effekterna av de två alternativen mot varandra. Brå ställer sig också frågande till om det i alla lägen är ändamålsenligt att döma unga till att vistas i hemmet.

De skäl som Brå nämner i sitt remissvar är mycket tungt vägande skäl för att inte införa den föreslagna påföljden. Samtidigt är Vänsterpartiet generellt positiva till frihetsberövande insatser inom frivården i kombination med elektronisk övervakning i stället

för fängelse när det gäller dömda vuxna. För den aktuella gruppen, i första hand personer i åldern 15–17 år, är slutna ungdomsvård alternativet om brottet har ett straffvärde som motiverar fängelse. Jämfört med slutna ungdomsvård framstår den föreslagna påföljden ungdomsövervakning som ett bättre alternativ, förutsatt att den unge har en lämplig och stabil boendemiljö, se nedan. Samtidigt som det finns en poäng med att unga människor inte ska hamna i kriminalvården utan hellre få vård och andra insatser inom socialtjänsten, visar utredningen att det finns behov av ytterligare påföljder när det gäller ungdomsbrottslighet. För att bli dömd till ungdomsövervakning ska det krävas att den unge begått grova brott eller återfallit i brottslighet. Verkställighetsplanen ska förutom inskränkningar i rörelsefriheten och krav på drogfrihet även fyllas med andra åtgärder som syftar till att den unge ska bryta med en kriminell livsstil. Regeringens förslag innebär att om den dömda följer verkställighetsplanen på ett godtagbart sätt ska de rörelseinskränkande inslagen kunna trappas ned. Vänsterpartiet vill poängtera att de rörelseinskränkande inslagen måste vara proportionella och att dessa ska trappas ned så snart det är möjligt för att den unge ska kunna anpassa sig till ett liv i frihet på bästa sätt. Vidare är det viktigt att verkställighetsplanens innehåll på riktigt förmår den unge att välja en annan väg än den kriminella.

4.2 Den unges boendemiljö

När det gäller den unges boendemiljö skriver regeringen att lämpligheten är avgörande för om den unge ska kunna bo hemma eller inte. I de fall det finns mer påtagliga brister i hemmiljön på grund av t.ex. missbruk, psykisk sjukdom eller allvarliga relationsproblem mellan familjemedlemmar, kan det enligt regeringen vara olämpligt att förbjuda den dömda att lämna bostaden under delar av helgen. Om det uppdragas mycket allvarliga problem redan under verkställighetsplaneringen kan det även bli aktuellt för socialnämnden att besluta om placering av den unge i ett annat boende med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, (prop. 2019/20:118 s. 71).

Enligt Vänsterpartiet är det extremt viktigt att boendemiljön och familjen bedöms vara funktionell och lämplig för den unge för att ungdomsövervakning ska vara ett realistiskt alternativ till ungdomsvård/slutna ungdomsvård eller ungdomstjänst etc. Flera remissinstanser lyfter fram vikten av att boendemiljön är lämplig för att den nya påföljden ska kunna komma i fråga. Som Rädda Barnen skriver är det viktigt att inte familjemedlemmar får ansvaret för att se till att den unge inte bryter mot verkställighetsplanen. Eventuella konflikter och problem inom familjen riskerar då att fördjupas. Stockholms universitet (juridiska fakulteten) anser att det tydligare bör anges vilka kriterier som gör att verkställighet i hemmiljö i vissa fall anses vara olämplig. Även Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) anser att det inte är klart hur en bedömning av olämplig hemmiljö ska utföras och därmed hur rättssäkerhet och likställighet ska gälla. Institutionen anser vidare att det är oklart hur geografiska platser ska avgränsas, inte minst när den unge bor i ett mindre samhälle. Även Kriminalvården efterfrågar ett förtydligande av under vilka omständigheter verkställighet i hemmiljö kan anses olämplig. Socialstyrelsen anser att det är centralt att hänsyn tas till den dömdes till hemförhållanden vid utformandet av påföljden. Enligt Vänsterpartiet måste inställningen från den förälder eller de föräldrar som sammanbor med ungdomen beaktas innan hen döms till ungdomsövervakning. Om föräldrarna motsätter sig detta torde förutsättningarna för att åtgärden ska leda till ett lyckat resultat vara obefintliga. Det finns även en stor risk att

framför allt ensamstående föräldrar som redan lever under utsatta förhållanden, t.ex. när det gäller ekonomin, skulle hamna i en ohållbar situation. Om det finns risk för att den unge utövar våld mot någon familjemedlem i hemmet ska påföljden enligt vår mening inte komma ifråga. En riskbedömning måste göras och alla tänkbara aspekter på boendemiljön noga utredas innan ungdomsövervakning kan bli aktuell som påföljd. Enligt 11 § LVU är det möjligt för en socialnämnd som ska besluta om placering av en ung person att medge att den unge vistas i sitt eget hem, om detta kan antas vara bäst ägnat att främja vården av hen. Vänsterpartiet anser att de erfarenheter som finns av dylika placeringar behöver beaktas av myndigheterna vid bedömningen av om ungdomsövervakning är en lämplig påföljd eller inte i det enskilda fallet.

4.3 Ungdomsövervakning som försöksverksamhet

På grund av de farhågor och frågetecken vi lyfter ovan bör förslaget om ungdomsövervakning genomföras som en försöksverksamhet genom en tidsbegränsad lag som ska utvärderas före eventuell permanentning. Flera remissinstanser framför att den föreslagna påföljden bör genomföras just som en försöksverksamhet. Kriminalvården anser att fördelarna med en inledande försöksverksamhet är flera, främst eftersom det tillåter att de många oprövade momenten som ingår i ungdomsövervakning prövas, justeras och utvärderas innan påföljden införs permanent. Stockholms universitet (juridiska fakulteten) anser att för att kunna utvärdera verkställighetens efterlevnad när det gäller den unges förmåga att efterleva verkställigheten men kanske framför allt för att påvisa effekterna av de åtgärder mot misskötsamhet som föreslås skulle en försöksverksamhet ha en tydlig funktion. Även Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) anser att införandet av nya repressiva åtgärder, i synnerhet när det riktar sig mot barn, bör utvärderas innan de permanentas. Brå anser att den omständigheten att den verkställande myndigheten och socialtjänsten ska samarbeta enligt förslaget skulle kräva särskilda lösningar som det ännu inte finns erfarenhet av och att det talar för vikten av en föregående försöksverksamhet.

Verksamheten bör enligt Vänsterpartiets mening omfatta hela landet och inte bara utvalda domstolar, som regeringen skriver i sina skäl till att inte föreslå en försöksverksamhet (prop. 2019/20:118 s. 115-116). Syftet bör vara att ta reda på dels om den nya påföljden är effektiv, dels om myndigheterna förmår göra adekvata bedömningar av de ungas boendemiljö och att andra förutsättningar för ungdomsövervakning är uppfyllda innan vi kan ta ställning till om påföljden bör bli ett permanent inslag. Detta framstår som extra viktigt eftersom relevant forskning på området saknas.

Regeringen bör därför genomföra den nya påföljden ungdomsövervakning som en tidsbegränsad lag som ska gälla i tre år från ikraftträdandet för att sedan utvärderas före eventuell permanentning. Detta bör riksdagen besluta.

Linda Westerlund Snecker (V)

Christina Høj Larsen (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Mia Sydow Mølleby (V)

Jessica Wetterling (V)